

Ons *Verhalen
uit de tijd van
toen*
moeder

Ons moeder

*Verhalen
uit de tijd van
toen*

Julien van Remoortere

 | LANNOO

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Beelden: Privécollecties

Omslagontwerp: Wim De Dobbeleer

Vormgeving binnenwerk: Studio Lannoo i.s.m. Keppie & Keppie

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014 en Julien van Remoortere

D/2014/45/313 - ISBN 978 94 014 1512 5 - NUR 402/688

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

7 ***Voorwoord***

9 ***Jeugd, school en oorlog***

- 11 Al wie klein is: belofte voor een nieuwe tijd,
en hoop, geloof en liefde wereldwijd.
- 39 De school uit mijn kindertijd, het bord, de banken, de lat...
Ik schreef de letters, die ik nooit meer vergat.
- 59 De hongerdagen, de bommen en de dood:
het was oorlog, het hele land in nood.

75 ***Voorlichting, huwelijk en moederschap***

- 77 Ons moeder zweeg toen we het hoorden te weten.
Het lichaam was taboe, dat moest je maar vergeten.
- 91 Ik zuchtte dat een held, een adonis, een superman zou komen.
Ik kreeg wat ik uiteindelijk het beste vond: de man van mijn dromen.
- 127 Het kopen van kindjes is een kostbaar iets,
maar het kopen zelf is gratis voor niets.

149 ***Verandering, afscheid en verwelkoming***

- 151 Het leven staat nooit stil en ijlend naar de eeuwigheid
neemt het ons mee, dwars door een nieuwe tijd.
- 173 Al wie ons te vroeg verliet: bron van gemis, onstilbaar verdriet...
- 191 De achtste dag kreeg God nog een wonderbaar idee:
hij nam de duurste porseleinaarde en boetseerde er oma mee!

201 ***Epiloog – Denkend aan mijn moeder***

208 ***Dankbetuiging***

Voorwoord

Een kloeke vrouw? Men vindt haar niet licht; haar waarde is hoger dan juwelen; haar man kan vast op haar bouwen, hem ontgaat geen winst. Ze brengt hem voordeel zolang hij leeft, nimmer zal ze hem schaden; ze haalt linnen en wol in huis en verwerkt die met willige handen.

Als een handelsschip haalt ze van verre haar spijs, en als het nog nacht is, staat ze al op, bereidt ze het eten van haar gezin, en wijst haar dienstboden de dagtaak aan. Na rijp beraad koopt ze een akker, van wat ze verdiende plant ze een wijngaard; ze gordelt haar lenden met kracht, de handen steekt ze uit de mouwen. Ze is vrijgevig voor de arme, de behoeftige stopt ze iets toe; voor haar gezin behoeft deze de kou niet te vrezen, want alle huisgenoten hebben een dubbel stel kleren...

Haar mond is vol wijsheid, een vriendelijke wenk ligt op haar tong, zo gaat ze de gangen na van haar gezin; niet in ledigheid eet ze haar brood.

Haar zonen staan op en prijzen haar gelukkig, haar man eveneens geeft haar lof.

Bedrieglijk is de bevalligheid en broos is de schoonheid, maar een vrouw die de Heer vreest blijft geëerd.

(Spr. 31, 1-30)

Het idee voor dit boek ontstond tijdens een gesprek dat ik in het najaar van 2012 had met mijn uitgever. Al gauw waren we het erover eens dat het boek als het ware door moeders moest worden geschreven of verteld, en dan liefst door moeders die al een goed stuk leven achter de rug hadden – in elk geval ouder dan zeventig jaar en bij voorkeur moeder van een aantal kinderen. Gezien de leeftijd van de moeders vermoedden we dat we vaak terecht zouden komen in een kinderrijk gezin.

Maar waar haal je voldoende moeders vandaan, die nog goed ter tale zijn en nog helder kunnen vertellen over hoe het vroeger allemaal was? Een uitstekende ingeving was een oproep te plaatsen in de veelgelezen, veertiendaagse gezinskrant *De Bond* van de Gezinsbond (de vroegere Bond van Grote en Jonge Gezinnen) met zijn bijna 280.000 leden. Hoofdredacteur Geert Van Hecke was zo vriendelijk op ons verzoek in te gaan, maar had evenmin als wij een idee hoeveel moeders op de uitnodiging zouden reageren.

Dat overtrof alle verwachtingen. In iets meer dan een week tijd hadden meer dan vijftig moeders zich aangemeld, of liever had een van hun enthousiaste dochters of kleindochters – een enkele keer zelfs een zoon – dat gedaan. Na die overvolle week sijpelden nog wat ‘nakomers’ binnen, zodat we ten slotte over een ‘regiment’ van 68 moeders konden beschikken, verspreid over het hele Vlaamse grondgebied, van de kust tot de Limburgse Maas.

Het volgende probleem was hoe we de verhalen van die moeders zouden kunnen verzamelen. We kozen voor de radicaalste oplossing. Samen met mijn vrouw Odette zocht ik alle moeders bij hen thuis op om ze te interviewen. Dat was een heerlijke ‘Ronde van Vlaanderen’, tienduizend kilometer lang, die ons altijd zal bijblijven als een van de boeiendste rondreizen die we ooit hebben gemaakt en waar we van april tot en met augustus 2013 zoet mee waren. Uiteindelijk hielden we een zestigtal uitgeschreven interviews over en een aantal verhalen die sommige moeders zelf hadden opgeschreven. Dat is inderdaad een heel pak papier. Daarnaast bezorgde een groot aantal moeders ons ook nog een stapel (meestal) nostalgische foto’s.

Het lag natuurlijk voor de hand dat we die teksten niet zomaar na elkaar zouden opnemen. Een in een aantal opzichten identiek verhaal 68 keer na elkaar neerzetten, zou gewoon slaapverwekkend zijn. Om die reden besloten we het boek in te delen in een aantal thematische hoofdstukken, die samen een heel leven overspannen. Zo konden we de mooiste, spannendste, ontroerendste en waardevolste delen uit de interviews in een van de hoofdstukken inpassen, en krijgt de lezer dus een caleidoscoop van authentiek leven onder ogen, leven dat jongeren ‘de oude tijd’ of ‘de tijd van toen’ noemen, maar dat, alleen al omdat het zo anders was, de meeste mensen kan boeien en tegelijk verrijken.

Jeugd, school en oorlog

Elza was het jongste kind in een gezin met zeven dochters en één zoon.

Emma poseert met haar jongere zusje op de dag van haar eerste communie in 1942.

***Al wie klein is:
belofte voor een nieuwe tijd,
en hoop, geloof
en liefde wereldwijd.***

De oudste moeder in dit boek werd geboren in 1917. Deze kranige negentigjarige bidt elke dag een weesgegroet om geen honderd jaar te moeten worden. ‘Want ik weet wat er dan gebeurt: ze vieren je. Ze doen dat met een goed hart, maar het helpt niet meer, je bent aan het einde.’ Haar kinder- en jeugdijaren herinnert ze zich wel nog levendig.

Welke beloften hield de kindertijd van de vrouwen in dit boek in? Wat ging er om in het hoofd en het gemoed van de kinderen, die nog (piep)jong waren in de periode tussen de beide wereldoorlogen en in 1940 de oorlog zagen losbarsten? Was hun jeugd echt wel een tijd van geloof, hoop en liefde? In welke mate bepaalde hun afkomst en het gezin waarin ze opgroeiden hun jeugdijaren en hun toekomst?

Hoe dan ook: in het interbellum zijn kinderen geboren en opgegroeid die wisten wat volgehouden werken was en hoe je trouw je plicht vervulde. Sommigen voelden als het ware instinctief aan dat ze daardoor armoede en slaafse verering achter zich konden laten.

Toen we klein waren, moesten we elke ochtend naar de mis. Dat betekende een halfuurtje lopen, op een nuchtere maag natuurlijk. Daarna terug naar huis om te ontbijten en vervolgens naar school, nog eens een halfuurtje; over de middag naar huis, middagmalen en terug naar school. We hebben dus nogal wat afgelopen in die tijd.

Ik had een gehandicapte broer die zeer agressief uit de hoek kon komen en bijvoorbeeld de luchters stukgooide. Hij had die aanvallen overgehouden aan een hersenvliesontsteking. Hij zat op internaat in een speciale school van de Broeders van Liefde. Op de speelplaats werd hij afgetroefd door zijn medeleerlingen. Zijn kleren waren kapot en hij zat onder de blauwe plekken... Dat heeft behoorlijk wat geld gekost aan mijn ouders. Ze moesten let-

terlijk alles zelf betalen. Een tussenkomst van de overheid, hoe gering ook, bestond niet.

Ik had ook nog een jongere zus, maar toen ze negen was, maaide een auto haar van het fietspad. Achter het stuur zat een handelsvertegenwoordiger die waarschijnlijk in slaap was gevallen, maar niemand heeft ooit kunnen bewijzen dat hij over het fietspad had gereden. En mijn dode zusje... zo een lief kind, ze was het ergste lijk dat ik ooit heb gezien. De goeden komen ze halen, de slechten blijven lopen. (Odilia)

O ja, we speelden ook weleens 'miske'. Aan een geïmproviseerd altaar met een keukenhanddoek, een beker met een kartonnetje eronder en een witte zakdoek erover, een kandelaar en een dik, schuin geplaatst boek, speelden we om beurten priester en misdienaar. Misdienaar was het leukste, want je moest het boek regelmatig verplaatsen en tussendoor nog eens knielen of bellen. Maar ja, dat was slechts spel, want 'in het echt' mochten meisjes niet eens misdienaar zijn. (Juliette)

***Dat ze kinderen kreeg,
was uiteraard de schuld
van papa.***

Mijn moeder heeft me nooit moeten hebben. Drie weken voor ze stierf, bezocht ik haar en zei ze: 'Mevrouw, wie bent u? Ik ken u niet.'

Nooit, nooit heeft ze me eens geknuffeld. Toen ik tien of elf was, moest ik in de paasvakantie de grote schoonmaak doen. En tussendoor als kinderoppas altijd op mijn vijf broers en zusjes letten. Op zaterdag moest ik poetsen van voren naar achteren met het water waarin alle kinderen waren gewassen. En mijn vader? Die had dat niet door. Moeder maakte hem altijd van alles wijs. En hij geloofde haar.

Bij mijn plechtige communie kreeg ik een kleed dat ik helemaal niet mooi vond. Het mocht vooral geen organdie zijn van mijn moeder, want dat was onzedig, dat was doorzichtig. Ja, mijn moeder was fanatiek christelijk; ze was trouwens graag non geworden, maar dat had haar vader niet toegestaan. Dat ze kinderen kreeg, was uiteraard de schuld van papa. En daarom moest hij allerhande taken op zich nemen om haar te houden. Hij durfde gewoon niet anders dan in zijn kot te blijven.

Ik waagde het eens tegen mijn moeder te zeggen: 'Gij vangt, zeker?'

Ze heeft daar toen een onderpastoor bij gehaald en ik moest op mijn knieën om vergiffenis vragen of ik mocht mijn plechtige communie niet doen. Een kind van elf was ik toen.

Ik heb een leraar gehad die me ooit vroeg: ‘Wanneer ga jij eens durven lachen?’ (Tonia)

Ik werd in 1935 geboren. Dat betekende voor mijn ouders een groot feest, want voor mijn komst was een meisje geboren dat maar één dag heeft geleefd, en daarna nog een tweeling die ook maar een dag of twee oud werd.

Moeder was onderwijzeres en vader evangelisch predikant. Ze waren allebei Nederlanders die naar het Verre Oosten wilden, maar na enkele omzwervingen in Brugge waren terechtgekomen.

Eind 1938 kwam er gelukkig nog een zoontje ter wereld. Er volgden daarna alleen nog miskramen. Het gezin groeide niet meer, tot spijt van mijn ouders. (Engelien)

Het gezin waarin ik opgroeide, was acht kinderen rijk: zeven meisjes en een zoon. Moeder zorgde natuurlijk voor het huishouden. Vader werkte bij de tram, maar was daarnaast ook nog deeltijds boer. Hij bewerkte een groot stuk land en zorgde zo voor ons eten, graan, aardappelen, groenten... en hij hield een varken, een koe en een vaars. Ons huis was erop ingericht: we beschikten over een beperkte woonruimte, want een schuur en een stal voor de dieren konden we natuurlijk niet missen. (Wiske)

Mijn moeder sprak heel goed Frans. Ze had in Ieper nog vier jaar gediend en daar was het in die tijd al Frans wat je te horen kreeg. Toen ik vijftien was, liet ze me ook bij iemand dienen, maar ik verdiende er nog niet genoeg om mijn schoenen te laten verzolen. Elke dag moest ik daar naar de mis gaan; er was een mis in het Frans en daarna een in het Nederlands, je kon kiezen. En elke dag moest ik de grote schoonmaak doen. Ze zouden nu eens moeten proberen een vijftienjarige te verplichten om dat werk te doen, voor zo een hongerloon...

Ooit kwam een kind van *madame* bij ons logeren om aan te sterken. Ze was zo mager als een grasspriet, maar toen ze bij ons was, at ze meteen gekookte aardappelen en dronk ze melk, zoals het hoorde. Ons moeder vroeg daar niets voor, maar wij kregen wel de afgedragen kleren van die mensen. En soms de kragen van matrozenvestjes; die droegen we dan bij onze plechtige commu-

nie. Wanneer we eens een jas kregen, ging die ook een paar plechtige communies mee, van de een op de ander. Als ik dat vertel aan mijn kleinkinderen, dan zitten ze ademloos te luisteren. Ze hebben die wereld nooit gekend.

In mijn jeugd wilde ik altijd buitenwerk doen, veldwerk dus, bijvoorbeeld distels en bramen uittrekken met een haak. Ik heb zelfs een enkele keer geploegd, maar dat was in feite iets voor de broers. Die gingen ook weleens werken in Het Blote, de laaggelegen polders aan de IJzer. Ze verdienden toen iets van zeven frank per dag. Moeder zei: 'Voor dat luttele geld kunnen we hen thuis ook werk geven.'

Maar het leger stak soms stokken in de wielen. Op 1 januari 1938 werd een van mijn broers opgeroepen om aan zijn legerdienst te beginnen. Wat later werd hij gemobiliseerd en dan was het opeens oorlog. Toen de koning zich had overgegeven aan de Duitsers, is mijn broer zo verstandig geweest om zo vlug mogelijk te ontsnappen en naar huis terug te keren. Een maat van hem, die we nog burgerkleren wilden geven, hing de held uit. 'Ik ben soldaat en blijf soldaat!' riep hij ferm. Hij is dus blijven lopen in zijn soldatenplunje, werd opgepakt door de Duitsers en is nog lange tijd krijgsgevangen geweest. (Yvonne)

Yvonne zit vooraan in het midden, tussen haar broers en zussen.

Mijn ouders waren echte vrijdenkers, maar dan wel in de goede zin. En katholiek! Mijn vader ging elke dag naar de mis. Hij is overleden in 1980, maar de laatste jaren van zijn leven diende hij de mis in de Heilig Bloedkapel in Brugge, want op wekdagen waren er geen jonge misdienaars meer te vinden.

Wij baden geen paternosters bij ons thuis, maar zegden wel elke avond hetzelfde gebed, dat ik nu nog altijd bid: 'Heilig Hart van Jezus, wij wijden ons aan u toe. Zegen onze huizen, onze woning, alsook onze onderneming. Geef ons de genade om onze plicht verder te volbrengen, de waarheid en de vrede en het vertrouwen te dienen, en geef dat we u altijd meer en meer be-minnen.' (Emmanuella)

Een van mijn vroegste herinneringen is dat mijn broertje Lowie een flesje pap kreeg als bijvoeding. Ik was een mager kindje en daarom maakte moeder ook voor mij een flesje klaar. Zij ging zitten, met haar voeten op een bankje, Lowieke zat op haar schoot en ik zat naast haar voeten te genieten van mijn flesje pap. (Liza)

Ik werd geboren met een handicap: een hazenlip en een open gehemelte. Maar er was geen geld om me te laten opereren. Toen ik opgroeide, kon ik heel moeilijk duidelijk praten. De mensen verstonden me niet, dus ook niet de leerlingen op school. Ik ging niet graag naar school, ze lachten me er meestal uit. Kinderen kunnen wreed zijn voor elkaar.

Veel later legde mijn moeder me op om zelf uit werken te gaan om mijn operatie te bekostigen. Ik ben dan gaan werken bij Marie Thumas. Eindelijk, toen ik 25 was, werd ik van mijn handicap verlost. Maar voor de oefeningen na de operatie was er geen geld. Dus heb ik het moeilijk met sommige klanken. En natuurlijk heb ik geen foto's uit mijn kindertijd. (Anna C.)

Het eerste deel van mijn leven is wel iets apart geweest. Ik ben in 1935 geboren op een ander continent, namelijk in Canada, waarnaar mijn ouders waren uit-geweken. Maar toen ik nauwelijks vier jaar oud was, stak ik al de oceaan over naar België. We gingen regelrecht de Tweede Wereldoorlog tegemoet. In volle oorlogstijd kreeg mijn mama nog vijf kinderen. Uiteindelijk waren we met acht meisjes en vier jongens – ik was het zevende kind in de rij.

Uit mijn kindertijd herinner ik me nog altijd de strengheid van onze vader. Hij was zo katholiek dat hij ons elke dag letterlijk naar de mis joeg. Daar

was hij onverbiddeijk in: vroeg opstaan, naar de kerk, terug naar huis om te ontbijten en daarna naar school. Als Sinterklaas was langsgekomen, dan had hij zijn heerlijkheden gedeponeerd in een kamer die we niet mochten betreden voordat we de mis hadden bijgewoond. Nuchter, jawel. Ik heb eindeloos geloofd in de goede Sint en ik was tien, of zelfs elf, toen ik eindelijk te weten kwam hoe de vork in de steel zat. Beetje laat, vind je? Oké, maar ik was er niet ongelukkig om. (Laura)

De (groot)ouders van de moeders in dit boek bleken meestal landbouwers te zijn. Soms waren dat keuterboertjes die zo veel mogelijk in hun eigen behoeften probeerden te voorzien, anderen baatten grotere, goeddraaiende landbouwbedrijven uit. Opgroeien op een boerderij had zeker zijn charmes, maar als de omstandigheden tegenvielen, betekende het ook hard werken en soms toekomstdromen moeten opgeven.

Ik was de oudste van twaalf, maar daarvan zijn er maar negen groot geworden. Ik heb thuis dus wel veel verdriet gezien. We waren kleine boertjes met één paard en drie koeien, die af en toe het gezin met een kalfje verrijkten. We hadden een schone weide en een plek van ongeveer twee hectare groot waarop we alles teelden – alles wat kon groeien op magere grond, dus geen tarwe, amper wat bieten, maar wel rogge en rapen. In 1926-1927 verrees in onze omgeving een fabriek. Van elk boerengezin gingen de oudste twee er werken. Ze vormden een zogoed als onmisbare hulp om de pacht te betalen. Elk jaar moest de kerstnacht pacht worden betaald. Mijn vader bewerkte zes akkertjes, allemaal van verschillende eigenaars, en op kerstdag moesten die een voor een worden betaald. Pacht, dat was het eerste waar de mensen voor spaarden.

Als de oudste van twaalf moest ik, waar nodig, altijd mijn moeder vervangen. Stel je even voor: een groot gezin. De kleintjes liepen te pissen en te kakken in huis. De pisdoeken wasten we met de hand. En wij, de grotere kinderen, vroegen ons af waarom we toch met zo veel kinderen waren. Het ene was er nog niet uit en het andere zat er al in. Ons moeder had veel last van haar aders en moest, wanneer ze verwachtte, soms al heel vroeg platte rust houden. Wanneer moeders buik dikker werd, bleef je dus thuis om voor je broers en zusjes te zorgen. Soms was dat verwarrend: het gebeurde dat mijn moeder twee rokken boven elkaar droeg en dan was je niet honderd procent zeker waarom haar buik dikker was.

De pisdoeken wasten we met de hand.

De kinderen werden thuis geboren, met de hulp van de vroedvrouw, die ook de dode mensen aflegde. Leven en dood bij elkaar, zou je kunnen zeggen.

De mensen hadden geen telefoon. Als iemand op sterven lag, sprintte je met de fiets naar Marie van de pastoor om te zeggen dat een stervende moest worden bediend. Een *berechting* met het belleke. Iedereen kwam naar buiten en knielde wanneer de priester met de heilige olie en de hostie voorbijkwam. Naast hem liep een misdienaar die zo hard met een bel rinkelde dat de blaren in zijn hand stonden. Je zou dat nu eens moeten doen...

Het geloof had daar veel, zo niet volledig, de hand in. Herinner jij je bijvoorbeeld nog de vierjaarlijkse 'missie'? Dan bestegen paters de preekstoel in de kerk en hun preken deden de grond daveren. Ze beschreven de hel en de duivels zo huiveringwekkend, dat de mensen erbij zaten te bibberen. Ik denk bijvoorbeeld ook nog aan de 'belofte van de eerste vrijdag van de maand': wanneer je negen eerste vrijdagen na elkaar te biecht en te communie ging, dan had je de zekerheid dat je, wat er je ook nog mocht gebeuren, regelrecht naar de hemel ging als je stierf. Toekomstige heiligen aan de lopende band.

Ik ken een gezin waarvan nu nog kinderen in leven zijn en waar een van de grootvaders de ouders kwam verwijten: 'Gaat gij zo in zonde blijven leven?'

'Allee, vader, wat bedoelt ge daarmee?'

'Godverdomme,' vloekte hij, 'ge slaapt nu alle dagen bij elkaar en er is nog altijd geen kind.'

Ja, zo ging dat, hoor. (Maria V.H.)

Ik denk nog aan mijn grootmoeder, de figuur uit mijn prille jeugd. Ze had negen kinderen grootgebracht, was boerin en vroedvrouw zonder diploma, en haalde, weliswaar met doktershulp, alle kindjes van de buurt. Hoe de bevaling zou verlopen, stelde ze vast door te kijken of er aan de elleboog van de kraamvrouw een enkel gewricht of een dubbele 'knoet' te zien was.

Grootmoeder ging na de geboorte negen dagen de pasgeboren kindjes verzorgen: ze waste ze en hield de navel goed in het oog zodat die mooi zou worden en geen fluitnavel zou zijn.

'En als ik ze was, dan doop ik ze zelf', zei ze nog. 'De pastoor kan ze later opnieuw dopen.'

Ik heb ook nog Yvonne Van Reet gekend. Wanneer bijvoorbeeld een gezin bij de vijftiende of zestiende geboorte geen peter of meter meer vond, dan

zorgde Yvonne daarvoor. En ze verzorgde ook de moeders van de bohemers bij de bevalling. Ze was zeer streng.

‘Je moet gekookt water gebruiken’, beval ze. ‘En geen water uit de beek!’
(Emma)

Toen ik kind was, woonden we dicht bij het West-Vlaamse front, in de omgeving van Dadizele. Daar konden we goed leven van onze boerderij: 25 hectare is niet klein. Bovendien was het daar heel goede grond. We hielden drie paarden en veel koeien. Ik heb indertijd vele honderden liters melk en karnemelk van deur tot deur *uitgeleurd* in ons dorp. De boerderij verschaftte ons ook nog allerlei groenten en fruit, en ook vlas en cichorei.

Ons gezin telde acht kinderen: vijf dochters, drie zonen. De meisjes waren bestemd voor het buitenwerk, een van de zonen was *boever* (koewachter), een tweede werkte in het vlas, de derde nam later de boerderij over. Een van mijn zussen is kloosterzuster geworden. (Agnes)

Alle tien kinderen waren in hetzelfde bed geboren.

De vader van mijn moeder was bakker, zeg maar een goede middenstander. In de familie van mijn vader waren ze van oudsher boeren.

Bij ons thuis waren alle tien kinderen in hetzelfde bed geboren – met de *bijstand* van een vroedvrouw. We waren met twee meisjes, zes jongens en dan nog eens twee meisjes. We werden grootgebracht in dezelfde hoeve, die nu helaas niet meer bestaat en vervangen werd door 120 appartementen...

We hadden een paard, koeien, varkens en kippen. En een grote boomgaard met alles erop en eraan: drie of vier soorten appels, idem voor de peren en drie of vier soorten pruimen.

We bakten elke week – moeder vergat nooit dat ze bakkersdochter was – niet alleen brood, maar ook vlaaien, zelfs tijdens de oorlog. Onze houtoven stookten we met twee bundels rijshout.

We waren nooit alleen thuis. Er waren altijd mensen om ons heen. Dat betekende geborgenheid, een noodzakelijk ingrediënt voor een aangename kindertijd. (Antonie)

Ik stam uit een landbouwersgezin. We hielden 25 à 30 koeien en één of soms twee paarden. Toen ik nog maar negen maanden was, stierf mijn vader. Enkele jaren later is mama hertrouwd met een neef van mijn vader en uit dat

huwelijk sproten nog een jongen en een meisje voort. Samen met de vijf kinderen uit het eerste huwelijk, waren we dus met zeven kinderen, vier meisjes en drie jongens.

We konden net leven van de opbrengst van de boerderij, maar we hebben nooit honger hoeven te lijden, zelfs niet in de oorlog. We leefden wel zuinig. Wanneer we bijvoorbeeld *goesting* hadden in een boterham met een suikerklontje, dan mochten we één klontje nemen uit de tien kilo zware doos in de kast – geen twee! Een speciale lekkernij was een bruine boterham besmeerd met smout en bestrooid met bruine suiker. Daar word je minstens negentig van! En als drank hadden we het klare water uit onze put. (Yvonne)

Ik heb een schitterende jeugd gehad. Mijn ouders baatten een goed leefbare boerderij uit. Ze hadden koeien en een paard, maar waren verzot op vlas. Dat laatste werkt nu nog altijd door. Vooral als het wat waait en het goud en het blauw van de vlasakker heen en weer beweegt, vind ik dat een prachtig tafereel. Vlas wieden was het werk van mijn moeder. En tussen het vlas zaaiden we wortelen, die we oogstten wanneer het vlas werd getrokken. Mijn moeder was in feite niet zozeer een huisvrouw, ze was altijd buiten bezig met de dieren en de planten.

Ik was een nakomertje, met twee oudere broers en evenveel zussen. Ik was helemaal het lievelingetje van vader en hij was weg van mijn witte krulletjes. Toen ik naar school ging, noemden ze me 'Mong zijne witten'. Op een ochtend kamde moeder mijn krulletjes, maar ik riep dat ze me pijn deed. Vader, die net aan het melken was, liet alles in de steek, keek moeder eens fronsend aan: 'Kom hier, ik zal ze wel kammen!'

Maar dat was nog pijnlijker dan wanneer mijn mama het deed. (Simonne)

Ik werd geboren op 24 juli 1930, op de feestdag van de heilige Christiana – vandaar mijn naam – in een zeer vooruitstrevend, maar streng boerengezin. Bij het einde van de jaren 1920 hadden we al elektriciteit en telefoon, en een eerste auto kwam er al in 1952. Ik was de jongste van vijf meisjes en heb een luilekker leventje geleid. Het nadeel daarvan is dat het me aan handigheid ontbrak. We hadden bijna elke dag een hulpje uit de buurt, waar we zeer aan waren gehecht. Dagelijks werden de grote woonkamer en de keuken gedweild, en bijna elke dag was wasdag, want moeder stond erop dat we altijd kraaknet naar school gingen. Na schooltijd trokken we dan wel onze speelkieren aan.

Christiane, de jongste in het gezin, was zeven op deze familiefoto uit 1937.

Elke week werd een volle oven brood gebakken en in de kelder bewaard. Jaarlijks slachtten ze een varken, waarvan de beste stukken gesteriliseerd werden. Onze boerderij was 10 hectare groot, en we hielden een tiental koeien, twee paarden en wel duizend kippen. En elke dag aten we soep, aardappelen, groenten en vlees – rosbief op zondag, varkensvlees en vooral kip op andere dagen. (Christiane)

Onze boerderij was een leefbaar bedrijf, met koeien en natuurlijk met een paard. Van kindsbeen af heb ik altijd gewerkt op onze hoeve, dat was echt mijn *goesting*. De overige kinderen van ons gezin – dat vijf jongens en drie meisjes telde – zochten het in een andere richting. Zo werd mijn oudere zus, toen ze veertien was, gevraagd om te gaan dienen bij een welgestelde familie, die bij mijn ouders op een goed blaadje stond. De dienstmeisjes van toen verdienden geen schatten, zeg maar 300 frank per maand. Mijn moeder heeft ooit eens *gemarchandeerd* voor 325 frank. (Maria D.)

Mijn grootouders waren landbouwers. Maar ze verkochten hun hoeve en verhuisden naar een andere, maar dan wel op slechte grond, die niet veel opbracht. En daar zijn ze dan alles kwijtgeraakt, vertelde mijn moeder.

Ik ben er geboren in een paasnacht, om drie uur. Mijn vader vertelde daar altijd over: 'Ja, en ons Els, die kwam midden in de nacht. En ik op mijn fiets door de donkerte en de slagregen naar de vroedvrouw.'

Maar toen hij mij zag, was hij blij omdat ik zulke zwarte haren had. (Els)

Ik ben geboren op een bescheiden boerderij: drie koeien voor melk en boter, kippen, twee of drie varkens om vet te mesten voor eigen gebruik, en nee, geen paard. Maar wel veel groenten en fruit, zoals appels, peren en pruimen en, niet te vergeten, allerhande bessen om er *confituur* van te maken.

De boerderij bracht voldoende op om van te leven, maar dan wel zonder luxe. Elke dag zaten we met z'n tienen aan tafel: mijn ouders, twee zonen en zes dochters, van wie ik de oudste ben. Ons moeder heeft een tijdlang een winkeltje opengehouden, als een beetje extra inkomen. (Anna)

Ik ben opgegroeid in een christelijk gezin. Ik herinner me nog goed dat in de maand maart het beeld van Sint-Jozef werd uitgesteld en dat we elke dag zijn liedje zongen: 'Bij ons thuis als 't maart is, staat er op de schouw, 't beeldje van Sint-Jozef, naast Ons-Lieve-Vrouw.'

De kleine Adrienne bij de varkentjes van haar vader.

Ze maakte heel goede zalfjes, die ze bewaarde in mosselschelpen.

Mijn ouders hadden een landbouwbedrijf, met veel aardbeivelden. Vader had nog een tweede beroep: havenarbeider. Dat betekende dat hij te voet of per fiets van Vrasene naar Nieuwkerken moest, om

daar de trein naar Antwerpen te nemen. Op de Linkeroever dook hij dan de voetgangerstunnel in om naar de haven gaan.

Mijn moeder stond er dus dikwijls alleen voor om het gezin en de boerderij te beredderen. Ook onze grootmoeder woonde bij ons in. Zij was baker en ging de boerinnen helpen bij de bevalling. Ze maakte ook heel goede zalfjes, die ze bewaarde in mosselschelpen en die uitstekend te pas kwamen bij valpartijen met allerhande kwetsuren. Maar het recept heeft ze nooit willen doorgeven aan haar kinderen. Jammer. (Adrienne)

Ons landbouwersgezin was veertien kinderen rijk: vier meisjes en tien jongens (acht na elkaar!), die allemaal thuis geboren zijn. Voor de zevende jongen op rij was, zoals gebruikelijk, de koning peter. De *gendarmes* zijn daarvoor naar ons huis gekomen: 'Wie kiest ge: Leopold III of Boudewijn?'

Een lachende Madeleine zit rechts van haar moeder, die veertien kinderen grootbracht.